

РАЗОМ НАЄИНАЄМ

Щомісячна газета Черкаського обласного благодійного
єврейського фонду „Турбота поколінь – Хесед Дорог”

Видається з грудня 2000 року.а.

Сіван – Тамуз 5786 червень 2026

№6(294)

Від 17 Тамуза до 9 Ава

Сімнадцять Тамуза – один із чотирьох постів, установлених на згадку про руйнування Єрусалимського Храму, поряд із постом Гедалії (3 Тішрея), Десятим Тевета та Дев'ятим Ава. Десятого Тевета вавилонський цар Навоходносор розпочав облогу Єрусалима, 17 Тамуза його воїни проломали міську стіну, а через три тижні, 9 Ава, настав трагічний розв'язок цих подій – було підпалено Храм.

В історії єврейського народу 17 Тамуза є днем лих і скорботи (у 2026 році піст 17 Тамуза припадає на 2 липня; початок посту – о 00:34, завершення – о 22:01). У Талмуді, у трактаті „Тааніт”, перелічено п'ять нещастя, що сталися цього дня.

Моше Рабейну розбив Скрижалі Завіту, побачивши золотого тельця, якого зробили наші пращури в пустелі. Під час облоги Єрусалима (згідно з Рамбамом, перед руйнуванням Першого Храму) цього дня припинилося принесення щоденної жертви „тамід”, оскільки стало неможливим доставляти жертвоних тварин. Це було ознакою наближення катастрофи.

Як розповідається в книзі пророка Ірмеягу (52-й розділ), 9 Тамуза під час облоги Єрусалима в епоху Першого Храму було проломлено міську стіну, а в епоху Другого Храму те саме сталося 17 Тамуза.

Апостомос, намісник царя Антіоха, спалив сувій Тори, зрозумівши, що найнадійніший шлях поневолити євреїв – це завдати удару по їхній духовній спадщині. Спалення Тори стало початком переслідувань юдаїзму та однією з головних причин повстання Маккавеїв.

Цього дня в Храмі було встановлено статую ідола. За однією версією, це сталося в епоху Другого Храму і також було справою рук Апостомоса. За іншою версією (так сказано в Єрусалимському Талмуді), це зробив юдейський цар Менаше, який правив за часів Першого Храму й „уславився” тим, що „залит Єрусалим невинною кров'ю” та поклонявся ідолам більше за всіх своїх попередників.

До речі, цар Менаше був сином царя Хізіягу – однієї з найсвітліших постатей, які будь-коли посідали престол Юдеї. Вавилонський Талмуд у трактаті „Брахот” розповідає, що, знаючи, яким стане його син, Хізіягу не хотів одружуватися, бажаючи залишитися бездітним. Однак пророк Єшаягу дорікав йому за це і вимагав виконати заповідь Тори – плодитися й розмножуватися. Зрештою Хізіягу одружився і став батьком Менаше, який, учинивши багато лихих справ, усе ж здійснив тшуву (каяття), і Вс-вишній, за висловом Талмуду, відкрив для нього „таємні двері” на небо, через які він увійшов до Ган Едену.

Закони постування 17 Тамуза такі ж самі, як і на інші громадські пости. Найскорботнішим днем для євреїв вважається Дев'яте Ава. У цей день не їдять, не п'ють і не носять шкіряного взуття. Піст починається ввечері 8 Ава, за кілька хвилин до заходу сонця, і завершується після появи зірок увечері 9 Ава. У 2026 році піст Дев'ятого Ава припадає на 23 липня. Оскільки єврейський день починається ввечері, а сам піст триває 25 годин (як і піст на Йом Кіпур), його початок – 22 липня о 20:53, завершення – 23 липня о 21:45.

Дев'яте Ава є також єдиним днем року, коли євреї не лише не зобов'язані, а й не має права вивчати Тору, оскільки її вивчення вважається джерелом радості.

Спочатку піст Дев'ятого Ава був пов'язаний із „тріхом розвідників”. Коли Моше привів євреїв до кордонів Землі Обітованої, вони побоялися одразу увійти до неї та попросили його відправити розвідників, щоб ті повернулися і розповіли про країну та перспективи життя в ній. Хоча це прохання було проявом сумніву у Вс-вишньому, який вивів євреїв з Єгипту і пообіцяв їм цю землю, Моше все ж погодився послати представників дванадцяти колін.

Повернувшись, розвідники повідомили, що країна „укріплена до небес” і населена велетнями, поруч із якими євреї здаються „малими, мов сарана”. Лише представники двох колін стверджували, що Земля Обітована прекрасна і до неї варто увійти. Народ, природно, повірив більшості. У ніч з восьмого на дев'яте Ава євреї плакали, кажучи, що Вс-вишній привів їх до цієї землі зі злого наміру, і що краще було б померти в пустелі.

Тоді Вс-вишній розгнівався і сказав, що цього разу вони плакали даремно, але відтепер матимуть багато приводів для плачу саме в цю ніч. Такою буде кара за гріх невіри.

Першим покаранням стала заборона покоління, яке вийшло з Єгипту, увійти до Святої Землі. Люди, які засумнівалися у Вс-вишньому, були приречені сорок років мандрувати пустелею – по одному року за кожен день розвідки – і померти в ній, як самі того бажали.

По-друге, за те, що євреї злякалися народів, які населяли Кнаан, і відмовилися увійти до Землі Ізраїлю в обраний Вс-вишнім час, було сказано, що тепер вони зможуть отримати цю землю лише після важких війн, хоча могли б здобути її чудесним шляхом без жодних зусиль.

Двадцять один день між 17 Тамуза і 9 Ава називають днями Бейн га-Мецарім („Між тіснинами”). У цей період прояви радості обмежують більше, ніж у будь-який інший час року.

У ці дні не влаштовують весіль, танців і хороводів, не слухають музику (навіть по радіо), не організують екскурсій і навіть не ходять у гості заради розваги. Також не стрижуться.

Втім, у сефардських громадах дозволяється стригтися аж до початку тижня, на який припадає 9 Ава. У цей період не одягають нового одягу і не їдять нових плодів, тобто тих, які ще не куштували цього року. Однак вагітна жінка, який дуже хочеться скуштувати новий плід, так само як і хвора людина, який він необхідний для одужання, можуть їсти його без будь-яких обмежень.

Період Бейн га-Мецарім є часом жалоби за зруйнованим Єрусалимськими Храмами і водночас нагодою для духовного зростання. У ці дні євреї приділяють більше уваги молитві, вивченню Тори та добрим справам, прагнучи зміцнити єдність народу та зберегти пам'ять про трагічні події єврейської історії.

Ось перелік трагічних подій, які сталися протягом століть Дев'ятого Ава:
2449 рік від Створення світу (1313 рік до нашої ери). Всевишній виніс вирок, згідно з яким покоління, що вийшло з Єгипту, було приречене сорок років мандрувати пустелею та померти, так і не побачивши Землі Ізраїлю.

3338 рік від Створення світу (422 рік до нашої ери). Вавилонський цар Навоходносор зруйнував і спалив Перший Храм, побудований царем Шломо у IX столітті до нашої ери.

3828 рік від Створення світу (68 рік нашої ери). Римський военачальник Тіт Веспасіан (майбутній імператор) зруйнував Другий Храм, збудований у IV столітті до нашої ери.

135 рік нашої ери. Пав останній оплот єврейських повстанців, а керівник повстання Шимон Бар-Кохба (Бар-Козіва) був убитий. За свідченням римського історика Діона Кассія, у війні загинуло 580 тисяч євреїв, було зруйновано 50 укріплених міст і 985 поселень, а майже вся Юдея перетворилася на випалену пустелю.

Через кілька років після поразки Бар-Кохби римський правитель Турнус Руфус зорвав територію Храму та його околиць. Справдилися слова пророка: „Через вас Сіон буде зораний, як поле, Єрусалим стане руїною, а Храмова гора – лісничим пагорбом” (Міха, 3:12). Загарбники заборонили євреям жити в Єрусалимі. За порушення заборони загрожував смертна кара. Місто стало язичницьким і отримало назву Елія Капітоліна.

1095 рік. Папа Урбан II проголосив початок Першого хрестового походу, внаслідок якого були вбиті десятки тисяч євреїв і знищено безліч єврейських громад.

1146 рік. Під час Другого хрестового походу відбулися погроми єврейських громад Німеччини та Франції.

1290 рік. Розпочалося вигнання євреїв з Англії.
10 Ава 1306 року було видано указ про вигнання євреїв із Франції, причому все своє майно вони мусили залишити.

1348 рік. Євреї Європи звинуватили в організації однієї з найбільших епідемій чуми в історії – „Чорної смерті”. Це спричинило жорстоку хвилю погромів і вбивств.

1492 рік. Король Іспанії Фердинанд II Арагонський і королева Ізабелла I Кастильська видали указ про вигнання євреїв з Іспанії.

1555 рік. Євреїв Рима переселили до першого в історії гетто.

1567 рік. До гетто були переселені й інші євреї Італії.

1648 рік. Загибель десятків, а можливо, й сотень тисяч євреїв у Польщі, Україні та Бессарабії.

1882 рік. У Російській імперії розпочалися погроми єврейських громад у межах смуги осілості.

1914 рік. Почалася Перша світова війна.

1942 рік. Розпочалася депортація євреїв із Варшавського гетто та запровадження смерті Треблінки.

І все ж євреї вірять, що колишній цей день стане найбільшим святом. Згідно з традицією, коли єврейський народ розкається у своїх гріхах і настане остаточне визволення, саме цього дня народиться Машіах.

За матеріалами єврейських сайтів Інтернету.

Єврейський погром у Кельце

Після того як усе сталося, а найактивніших учасників цих подій було покарано, польське суспільство на кілька десятиліть намагалося забути про цей випадок. Лише через п'ятдесят років, у 1996 році, Даріуш Росаті, який на той час обіймав посаду міністра закордонних справ Польщі, написав листа до Всесвітнього єврейського конгресу, в якому від імені всіх поляків попросив вибачення у євреїв за те, що сталося. Він заявив, що тоді саме Польща вчинила жорстокий злочин, а нинішні громадяни країни оплакуватимуть його жертв.

У своєму листі Даріуш Росаті згадував єврейський погром, скоєний у місті Кельце 4 липня 1946 року, внаслідок якого близько сотні людей, переважно євреїв, були вбиті або скалічені.

Здавалося б, уже понад рік минуло від завершення страшної війни, розв'язаної гітлерівською Німеччиною. Припинили працювати жорна Голокосту, жертвами якого стали мільйони євреїв. Саме поняття антисемітизму вже було засуджене світовою спільнотою, проте в повоєнній Польщі знову відбувалися антиєврейські виступи, під час яких гинули нечисленні євреї, що залишилися в країні.

На жаль, цей погром став найгучнішим серед цілої низки менш помітних проявів відкритого антисемітизму в Польщі. Тодішня влада навіть провела статистичний аналіз нападів, виділивши чотири основні типи: з метою пограбування; з метою захоплення майна; внаслідок неправдивих повідомлень про вбивство євреями польської дитини; спонтанні напади, що не супроводжувалися грабунком.

Останній тип убивств характеризувався тим, що поляки викидали єврейських пасажирів із вагонів потягів або кидали гранати в їхні будинки чи сховища.

Найгучнішим до липня 1946 року став краківський погром, що відбувся 11 серпня 1945 року. Тоді провокатори спочатку закидали камінням синагогу, а потім разом із пересіченими містянами, які до них приєдналися, почали громити будинки та гуртожитки, де проживали євреї. Лише після втручання радянських і польських військових частин погром вдалося припинити.

Було підраховано, що внаслідок неспровокованих нападів загинуло 351 євреї. Як правило, це були колишні в'язні концентраційних таборів або учасники антигітлерівського партизанського руху. Погром у Кельце, центрі однойменного воєводства, став найкривавішим і мав найсерйозніші наслідки.

У повоєнному Кельце проживало близько двохсот євреїв, які змогли пережити Голокост. Міська влада виділила для них будинок № 7 на вулиці Плянті. Там також розміщувалися організація „Сіоністська молодь” та єврейський комітет.

До слова, до війни в місті проживало близько двадцяти тисяч євреїв, більшість із яких або загинули, або були змушені емігрувати до інших країн.

Ранком 4 липня містом поширилася моторошна чулка про те, що євреї 1 липня викрали восьмирічного Генрика Блашчика для здійснення ритуального вбивства. Сам хлопчик нібито дивом вижив, повернувся додому і розповів батькам про пережите. Згодом з'ясувалося, що батьки навмисно відправили його до села, а через два дні він повернувся з уже підготовленою версією подій.

Із десятої години ранку в місті почали збиратися люди, озброєні палицями, металевими прутами, камінням та іншими підручними предметами. До полудня на вулицях уже перебував натовп чисельністю близько двох тисяч осіб. Люди, розпалені чулками про „кровожерливі євреї”, вирушили на вулицю Плянті до будинку № 7.

З натовпу лунали вигуки: „Смерть убивцям наших дітей!”, „Смерть євреям!”, і, що особливо вражає, „Завершимо справу Гітлера!”.

Євреї, які перебували в будинку, побачивши, що відбувається, приготувалися до оборони, сподіваючись дочекатися допомоги від представників влади. Невдовзі прибув сержант міліції Владислав Блахут разом із групою цивільних осіб, яких впустили всередину.

Проте замість захисту євреїв міліціонер наказав їм скласти зброю та вийти на вулицю. Коли вони відмовилися, він почав бити їх рюкв'ям пістолета, вигукуючи, що поляки самі завершать справу, розпочату німцями.

У цей момент натовп увірвався до будинку. Беззбройних євреїв жорстоко били та, не зважаючи на старість і вік, викидали з вікон. Ті поляки, які не потрапили всередину, добивали нещасних за допомогою заздалегідь підготовлених знарядь і каміння, знайденого поблизу.

Побиття тривало кілька годин. До кінця дня територія біля будинку була вкрита кривавою сумішшю тіл загинув, поранених і людських останків.

За різними даними, того дня було жорстоко вбито сорок до сорока семи осіб, серед яких були й двоє поляків, які намагалися зупинити розлючених погромників. Ще понад п'ятдесят людей отримали поранення різного ступеня тяжкості.

Влада негайно розпочала розслідування, і вже за кілька днів організаторів та найактивніших учасників погрому було засуджено до розстрілу або різних термінів ув'язнення.

Проте майже відразу після трагедії почалися політичні спекуляції навколо причин події. Влада поклала відповідальність на „реакційні елементи” антикомуністичної опозиції. Представники опозиції, своєю чергою, звинувачували польські та радянські спецслужби, припускаючи, що вони могли організувати провокацію для дискредитації своїх політичних противників.

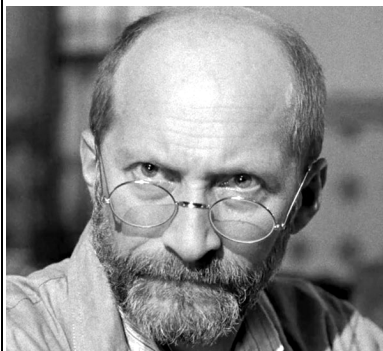
Подібні „розслідування” тривають і донині, часто залишаючи поза увагою той факт, що за роки німецької окупації Польщі на її території щонайменше у двадцять чотирьох районах відбувалися антиєврейські погроми, до яких Радянський Союз не міг мати жодного стосунку. При цьому погромники нерідко наживалися на цих злочинах, привласнюючи єврейське майно. До цього ряду цілком вписується й кельцький погром.

Однак головним наслідком цієї трагедії став масовий виїзд євреїв із Польщі. Якщо раніше вони залишали країну невеликим потоком – по кілька тисяч осіб щомісяця, – то після подій у Кельце еміграція набула масового характеру.

До кінця 1946 року практично все єврейське населення залишило Польщу.

Едуард Блокчейн.

Світло людяності у темряві Голокосту

Видатний польський педагог, письменник, лікар і громадський діяч Януш Корчак тричі відмовився рятувати власне життя. Уперше це сталося тоді, коли Януш вирішив не емігрувати до Палестини перед окупацією Польщі, щоб не залишати „Будинку сиріт” напризволяще напередодні страшних подій. Удруге – коли відмовився втекти з Варшавського гетто. Втретє – коли всі вихованці „Будинку сиріт” уже піднялися до вагона потяга, що вирушав до табору смерті. До Корчака підійшов офіцер СС і запитав:

– Це ви написали „Короля Матіуша”? Я читав цю книжку в дитинстві. Гарна книжка. Ви можете бути вільним.

– А діти?

– Діти пойдуть. Але ви можете залишити вагон.

– Ви помиляєтеся. Не можу. Не всі люди є негідниками.

Через кілька днів у таборі смерті Треблінка Корчак разом зі своїми дітьми увійшов до газової камери. Дорогою до смерті він тримав на руках двох найменших дітей і розповідав казку малюкам, які нічого не підозрювали.

(Закінчення на стор.2)

Світло людяності у темряві Голокосту

(Закінчення. Початок на стор. 1)

Януш Корчак (справжнє ім'я – Ерш Генрик Гольдшміт) народився у Варшаві (тоді Польща входила до складу Російської імперії) 22 липня 1878 року в інтелігентній єврейській родині. Дід Корчака, лікар Грш Гольдшміт, співпрацював із газетою „Га-Маггід“, батько, Юзеф Гольдшміт (1846–1896) – адвокат, автор монографії „Лекції про розлучне право згідно з положеннями Закону Мойсея і Талмуду“ (1871). У родині його називали Генриком – на польській манер. У Генрика була молодша сестра Анна.

Шкільні роки минули у Варшаві, в російській гімназії. Там панувала сувора дисципліна: відвідування театру або поїздка додому на канікули були можливі лише після письмового дозволу дирекції. Навчання велось російською мовою. Уже в першому класі (дітям було 10–11 років) викладали латину, у другому – французьку та німецьку мови, у третьому – грецьку.

У 1889 році в батька Генрика виявилися ознаки психічної хвороби. Його доводилося час від часу поміщати до спеціалізованих клінік. Лікування коштувало дорого, і згодом родина опинилася у важкому матеріальному становищі. Починаючи з п'ятого класу (у віці 15–16 років) Генрик почав підробляти репетиторством.

У 1898 році Корчак вступив на медичний факультет Варшавського університету, одночасно навчаючись на підпільних вищих курсах. Улітку 1899 року він відвідав Швейцарію, щоб ближче ознайомитися з педагогічною діяльністю Йоганна Генріха Песталоцці. Особливу увагу під час поїздки він приділяв школам і дитячим лікарням.

У 1903–1911 роках працював у Єврейській дитячій лікарні імені Берсонів і Бауманів, а також вихователем у літніх дитячих таборах. Був членом Єврейського благодійного товариства допомоги сиротам.

23 березня 1905 року отримав диплом лікаря. Як військовий лікар брав участь у російсько-японській війні 1904–1905 років.

У 1907 році Корчак на рік поїхав до Берліна, де за власний кошт слухав лекції, проходив практику в дитячих клініках і знайомився з різними виховними закладами. Стажувався також у Франції та відвідав дитячий притулок в Англії.

У 1911 році Корчак залишив лікарську практику і заснував „Будинок сиріт“ для єврейських дітей у будинку № 92 на вулиці Крохмальній, яким керував (з перервою у 1914–1918 роках) до кінця життя. Від меценатів, які фінансували його проєкт, він вимагав повної незалежності у виховній та адміністративній діяльності.

Під час Першої світової війни Корчак служив у польовому шпиталі російської армії. У Тернополі він узяв під свою опіку безпритульного хлопчика Стефана Загородника, а згодом працював лікарем у притулках для українських дітей у Києві, де написав книгу „Як любити дитину“.

У 1918 році Корчак повернувся до Варшави, де керував дитячими притулками, викладав, співпрацював із журналами, виступав на радіо, читав лекції у Вільному польському університеті та на Вищих єврейських педагогічних курсах. Під час радянсько-польської війни 1919–1920 років у званні майора медичної служби працював у військово-шпиталі в Лодзі.

У 1919–1936 роках він брав участь у роботі інтернату „Наш дім“ на Белянах – дитячого будинку для польських дітей, де також за-

стосовував новаторські педагогічні методики.

У 1926–1932 роках Корчак редагував щотижневик „Малий огляд“ – дитячий додаток до єврейської газети „Наш огляд“, у створенні якого активно брали участь його вихованці.

Про свій „Будинок сиріт“ Корчак говорив: „Інші притулки породжують злочинців, а наш породжує комуністів“. Дійсно, багато випускників стали членами Комуністичної партії Польщі. Проте сам Корчак скептично ставився до комуністичних ідей. Якось він сказав: „Я поважаю цю ідею, але вона подібна до чистої дощової води. Коли вона проливається на землю, то забруднюється“.

Він вважав, що під час революцій, як і завжди, перемагають спритні та хитрі, тоді як наївні й довірливі залишаються ні з чим, а революційні програми є поєднанням безумства, насильства та зухвалості, пов'язаної з неповагою до людської гідності.

У 1899 році Корчак був присутній як гість на Другому сіоністському конгресі. Захоплюючись Теодором Герцлем, він, однак, не прийняв ідей сіонізму, вважаючи себе поляком у всьому, крім релігії, дотримання якої, на його переконання, було особистою справою кожного. Він очікував незалежності Польщі як великого дива і вірив у повну асиміляцію євреїв. Криваві єврейські погроми, влаштовані польськими націоналістами у 1918–1919 роках, породили в його душі глибоке розчарування.

З приходом до влади в Німеччині Адольфа Гітлера та посиленням антисемітизму в Польщі у Корчака прокинулося єврейське національне самоусвідомлення. Він став польським несіоністським представником у Єврейському агентстві. У 1934 та 1936 роках відвідав підмандатну Палестину, де зустрів багатьох своїх колишніх вихованців. Педагогічні та соціальні принципи ібудиного руху справили на нього глибоке враження. Переїзду завадила лише неможливість залишити своїх сиріт.

Після окупації Варшави німцями у 1939 році Корчак ходив містом у формі офіцера польської армії та говорив: „Що стосується мене, то ніякої німецької окупації не існує. Я пишався тим, що є польським офіцером, і ходитиму так, як вважаю за потрібне“.

У 1940 році разом із вихованцями „Будинку сиріт“ був переселений до Варшавського гетто. У цей період Корчака заарештували, і кілька місяців він провів у в'язниці. Його звільнили за клопотанням прокуратора Абрама Ганцвайха, який таким чином прагнув здобути авторитет серед євреїв.

У гетто Корчак віддавав усі сили турботі про дітей, героїчно добуваючи для них їжу та ліки. Його вихованці вивчали іврит і основи юдаїзму. За кілька тижнів до свята Песах у 1942 році Корчак провів таємну церемонію на єврейському кладовищі: тримаючи в руках П'ятикнижжя, він узяв із дітей клятву бути добрими євреями та чесними людьми.

Він відхилив усі пропозиції своїх шанувальників-неєвреїв вивести його з гетто та сховати на „арійському“ боці. Соратник Корчака Ігор Неверлі згадавав:

„На Белянах для нього винайняли кімнату, підготували документи. Корчак міг залишити гетто будь-якої миті, хоча б разом зі мною, коли я прийшов до нього з перепусткою на двох осіб – техніка і слюсаря водопровідно-каналізаційної мережі. Корчак подивився на мене так, що я аж зіщулювався. Було видно, що він не чекав від мене такої пропозиції... Сенс відповіді лікаря був таким: не вже можна по-

кинути свою дитину в біді, хворобі та небезпеці? А тут двісті дітей. Як залишити їх самих у газовій камері? І чи можна буде після цього жити далі?“

Коли в серпні 1942 року надійшов наказ про депортацію „Будинку сиріт“, Корчак разом зі своєю помічницею та подругою Стефанією Вільчинською (1886–1942), іншими вихователями та приблизно двомастами дітьми вирушив до станції, звідки їх у товарних вагонах відправили до Трєблінки.

Він відмовився від запропонованої в останню хвилину свободи і вирішив залишитися з дітьми, прийнявши разом із ними смерть у газовій камері.

Емануель Рінгельблюм, який згодом також був розстріляний, залишив таке свідчення: „Нам повідомили, що ведуть школу медсестер, аптеку, дитячий притулок Корчака. Стояла страшна спека. Дітей з інтернатів я посадив у самому кінці площі, біля стіни. Я сподівався, що сьогодні їх удасться врятувати...“

Раптом надійшов наказ вивести інтернат. Цього видивши я ніколи не забуду! Це був не звичайний марш до вагонів, а організований мовчазний протест проти бандитизму!

Почалася хода, якої ще ніколи не бачили. Діти, вишкучані в колону по четверо. Попереду – Корчак із поглядом, спрямованим уперед, який тримав за руки двох дітей. Навіть допоміжна поліція стала струнко і віддала честь. Коли німці побачили Корчака, вони запитали: „Хто ця

людина?“

Я більше не міг стримуватися – сльози полилися з моїх очей, і я закрити обличчя руками.“

Минуло багато десятиліть відтоді, як замовкли голоси дітей „Будинку сиріт“ і зупинилося серце їхнього вчителя. Та пам'ять про Януша Корчака не згасла. Він не залишив після себе військових перемог чи політичних тріумфів, але залишив щось значно важливіше – приклад безмежної любові до дітей, вірності своєму обов'язку та людської гідності, яку неможливо зламати навіть перед обличчям смерті.

У світі, де так часто говорять про героїзм, Корчак показав його справжнє значення. Він міг урятуватися, але обрав залишитися поруч із тими, за кого відповідав. Його остання дорога до Трєблінки стала не лише трагедією, а й свідченням того, що людяність здатна перемагати ненависть навіть у найтемніші часи.

Сьогодні ім'я Януша Корчака носять школи, дитячі будинки, вулиці та благодійні організації в багатьох країнах світу. А його життя й досі нагадує нам: справжній вихователь не просто навчає дітей жити – він залишається з ними до кінця. Саме тому Януш Корчак назавжди залишився не лише видатним педагогом, а й одним із найяскравіших символів людської совісті ХХ століття.

За матеріалами сайту Інтернету.

Єврей, який побудував Лас-Вегас

Меїр Ланскі – постать неоднозначна. У його житті не було півтонів, лише контрасти. Він був кримінальним генієм, який побудував Лас-Вегас, і водночас зразковим сім'янином. Єврейський хлопчик із бідної родини став успішним бізнесменом, чий дохід у 1925 році перевищили прибутки Генрі Форда.

Усе життя він перебував під пильним наглядом Федерального бюро розслідувань Сполучених Штатів Америки, але так і не опинився за ґратами, не втратив своїх статків і не загинув у гангстерських розбірках, доживши до поважного віку. Відомості про нього суперечливі, а висновки часто здаються нелогічними. Його життєвий шлях не є прикладом для наслідування, а радше предметом вивчення кримінальних психологів.

Меїр Ланскі майже невідомий у рідному Гродні (Білорусь), хоча саме звідти у 1911 році до Чикаго емігрувала єврейська родина кравця Сухомлянського (в деяких джерелах – Шушлановського). Мати десятирічного Меїра настільки розгубилася під час оформлення документів в імміграційній службі, що американський чиновник сам визначив хлопчикові дату народження – 4 липня, національне свято Сполучених Штатів Америки, – а прізвище записав так, як почув – Ланскі.

Чужий і ворожий світ зустрів родину непривітно. Працюючи день і ніч, вони не могли вибратися зі злиднів. Підліток-син самостійно пізнавав закони вулиці, а вони були жорстокими. У запеклих бійках Меїр, худорлявий і невисокий на зріст хлопець, часто виходив переможцем, лякаючи супротивників своїм відчаєм і готовністю загинути, але не здатися.

Два спогади з минулого життя не давали йому спокою: несправедливе звинувачення з боку влади, розстріл шанованого в місті ребе та емоційний вигук молодого єврея у солдатській формі, який закликав не терпіти при-

низливого ставлення, а відстоювати свої права.

Це були не дитячі пустощі. На вулицях билася банди, розділені за національною ознакою: італійці, євреї, ірландці. Саме там, після кривавої сутички, Меїр знайшов друга на все життя – Сальваторе Лучано, безстрашного лідера італійського підліткового угруповання.

Вулиця, якою хлопчик щодня ходив у пошуках шматка хліба для своєї родини, була сповнена спокусу. Гральні притони, шахрайські картярські зібрання, азартні ігри – на очах одинадцятирічного Меїра розгорталася приваблива картина легких грошей і швидкого збагачення.

Настав день, коли він наважився. П'ять центів – мізерна сума для гравиці – миттєво перекочували до чужої кишені, а родина Ланскі залишилася без шматка хліба.

Боячись повертатися додому з порожніми руками, він довго блукав містом і не міг придумати, як виплутатися з біді. Очікуючи гучного скандалу, Меїр був приголомшений мовчанням матері та її гіркими сльозами від безвиході.

Тоді він пообіцяв собі, що більше ніколи не буде... Ні, не грати, а програвати.

Роками спостерігаючи за гравцями та аналізуючи виграші, він дійшов висновку, що перемагає не той, кому щастить, а завжди господар гри. Це не лотерея, а ретельно спланований бізнес. Людина, вигравши хоча б раз, повертається знову. А коли, повіривши у свою удачу, ставить на кін усе, настає катастрофа.

Сам хлопець не раз був за крок від смерті, адже власники грального бізнесу не люблять залишати свідків.

Наполегливий, уважний і кмітливий Ланскі успішно навчався у школі, проте значно більше його приваблювали „вуличні університети“. У п'ятнадцять років він покинув навчання і влаштувався працювати до авторемонтної майстерні.

Батьки були в захваті: мати два-три долари на день, а з перспективою через двадцять років заробляти сім-вісім доларів – це здавалося справжнім щастям.

Однак найкращий учень надовго в майстерні не затримався, хоча навички роботи з автомобілями йому згодом дуже знадобилися.

Зростала популярність автомобілів марки „Форд“ – великих, чорних, неповоротких автівок, однакових на вигляд, які було так легко викрасти та перепродати. Меїр Ланскі став ідейним організатором першої в Сполучених Штатах Америки банди викрадачів автомобілів.

Проте бути гангстером незабаром набридло молодому Меїру. До того ж він бачив, як стрімко його соратники закінчують життя у перестрілках і конфліктах із законом.

Живий розум швидко знайшов нову справу, яка приносила прибуток, – бутлегерство, тобто незаконний продаж алкоголю. У 1919 році у Сполучених Штатах Америки набув чинності „сухий закон“, а отже, охочих випити було більш ніж достатньо.

У чому саме досяг успіху Меїр? Він не уподібнився тим, що виготовляв низькопробний алкоголь, небезпечний для життя. Натомість він організував перевезення канадського віскі через озеро Онтаріо.

Власники винокурень були в захваті від великого покупця, а споживач отримував якісний продукт. Усі тонкощі ризикованих операцій вигадував мозок злочинного угруповання – дев'ятнадцятирічний Ланскі.

Деякі епізоди цієї діяльності згодом увійшли до багатьох фільмів. Наприклад, спосіб знищення контрабандного товару під час раптової перевірки: ящики з пляшками скидали у воду, і вони миттєво тонули під вагою мішків із сіллю. Через кілька днів, коли сіль розчинялася, пляшки спливали, і їх піднімали на борт.

Дохід молодого чоловіка був величезним. У 1925 році він перевищив доходи автомобільного магната Генрі Форда.

У 1933 році цей бізнес став менш прибутковим: „сухий закон“ скасували. Маючи достатньо коштів, група однодумців – друзів із дитинства – розпочала новий проєкт: будівництво гральної столиці.

Чи були конкуренти? Безумовно, наприклад Монте-Карло.

Місто азартних розваг ретельно продумували і довго будували. Було передбачено готелі, торговельні центри, враховано психологію споживача. Усі дороги й напрямки вели до ігрових автоматів і проходили повз столи казино.

Найняті актори підтримували напругу серед

публіки, демонструючи великі виграші та приваблюючи нових відвідувачів.

В одному Ланскі залишався непохитним, попри всі вмовляння партнерів: у казино не було проституції, а торгівля наркотиками суворо заборонялася.

Ще один момент, яким міг пишатися творець казино в Лас-Вегасі: вхід був відкритий для всіх. У ті часи існували обмеження на відвідування багатьох готелів, казино та інших закладів для євреїв, арабів і афроамериканців.

Ще один контраст у житті цієї незвичайної людини: яскравий, неординарний, сповнений ідей щодо заробляння грошей, удома він перетворювався на справжнього „єврейського тата“, який ніжно любив своїх дітей і родину.

Дружина Тедді (Телма Шир Шварц) у всьому підтримувала голову сім'ї. Вони виховали чудових дітей і дали їм добру освіту. Син закінчив військову академію, був капітаном військово-повітряних сил і займався викладацькою діяльністю.

Меїр Ланскі ретельно оберігав своїх дітей, приховуючи від них непривабливі факти власної, не завжди законної, діяльності.

Меїр Ланскі прожив вісімдесят один рік і пішов із життя спокійно, у своєму маєтку в Маямі. Його мрія провести старість в Ізраїлі не здійснилася: кримінальне минуле не влаштувало владу країни, а Федеральне бюро розслідувань Сполучених Штатів Америки висувало вимогу про його видачу.

Усі, хто починав разом із ним, уже загинули в розбірках, боротьбі за капітали, були усунуті або заарештовані владою.

Ланскі все життя балансував на межі закону, але, як вважають деякі історики, так і не переступив її остаточно. Чи було це ретельно сплановане підприємство, чи ним керувала інтуїція – відповісти мають історики. До нас доходять лише факти, що свідчать про неординарність цієї людини.

У 1939 році він допоміг єврейським родинам, які тікали на Кубу, заплативши по 500 доларів за кожного іммігранта. Завдяки цьому кораблю дозволили увійти до порту Гавани.

У 1946 році, допомагаючи Ізраїлю, який боровся за своє існування, Ланскі зміг переправити зброю та великі суми грошей.

Коли його запитали про його призначення на цій землі, він відповів просто: „Я був євреєм“.

Анна Бок.

Таємний єврей Христофор Колумб

15 лютого 1493 року Христофор Колумб надіслав до Старого Світу повідомлення про відкриття нової землі, який судилося стати символом свободи, процвітання та віротерпимості. Щоб оцінити внесок великого мореплавця у світову історію, слід поглянути на його життя в контексті того неспокойного часу.

Колумб жив в Іспанії в епоху інквізиції, коли „анусім“ („примушені“), „конверсос“, „маррани“ — євреї, насильно навернені до християнства, але які таємно зберігали вірність юдаїзму, жили в постійному страху арешту, катувань і смерті. Життя самого Колумба сповнене загадок, які й досі викликають суперечки серед істориків. Точно невідомі ні дата, ні місце його народження.

За різними свідченнями, Христофор Колумб народився 1451 року в Генуї або на території сучасної Корсики. Шість італійських та іспанських міст претендують на право називатися його батьківщиною. Про дитинство та юність мореплавця достовірно майже нічого не відомо, так само неясним залишається й походження родини Колумбів.

Деякі дослідники називають Колумба італійцем, інші вважають, що його батьки були хрещеними євреями — марранами. Це припущення пояснює надзвичайно високий для того часу рівень освіти, який отримав Христофор, виходець із сім'ї звичайного ткача та домогосподарки.

На думку окремих істориків і біографів, до чотирнадцяти років Колумб навчався вдома, маючи ґрунтовні знання з математики та володіючи кількома мовами, зокрема латиною. У хлопця було троє молодших братів і сестра, і всі вони навчалися у приватних учителів. Один із братів, Джованні, помер ще в дитинстві, сестра Б'янкелла виросла й вийшла заміж, а Бартоломео та Джакомо супроводжували Колумба в його подорожах.

Найімовірніше, родині Колумбів допомагали заможні генуезькі фінансисти-маррани. Саме завдяки їхній підтримці юнак із небагатої сім'ї зміг вступити до університету міста Падуа.

Будучи освіченою людиною, Колумб був знайомий із вченнями давньогрецьких філософів і мислителів, які вважали Землю кулею, а не плоским диском, як це часто уявляли в середньовіччі. Проте подібні погляди, так само як і можливе єврейське походження, в часи інквізиції, що лютувала в Європі, доводилося ретельно приховувати.

В університеті Колумб потоваришував зі студентами та викладачами. Одним із його близьких друзів став астроном Паоло Тосканеллі. Згідно з його розрахунками, до омріяної Індії, сповненої незліченних багатств, було значно ближче плисти на захід, а не на схід, огинаючи Африку. Згодом Христофор здійснив власні розрахунки, які, хоч і були помилковими, підтвердили гіпотезу Тосканеллі. Так народилася мрія про західну подорож, якій Колумб присвятив усе своє життя.

Ще до вступу до університету, у чотирнадцятирічному віці, Христофор Колумб знав труднощі морських мандрів. Батько влаштував сина на одну з торговельних шхун для навчання навігації та торговельній справі. Саме з цього моменту розпочалася біографія Колумба-мореплавця.

Перші плавання юний Колумб здійснював Середземним морем, де перетиналися торговельно-економічні шляхи між Європою та Азією. Про багатства Азії та Індії європейські купці знали переважно зі слів арабських торговців, які перепродавали їм розкішні шовки та прянощі з цих країн.

Юнак слухав дивовижні розповіді східних купців і загорівся мрією досягти берегів Індії, щоб відшукати її скарби та розбагатіти.

У 70-х роках XV ст. Христофор Колумб одружився з Феліпою Моніш із заможної італо-португальської родини. Тесть Христофора, який оселився в Лісабоні також був мореплавцем та ходив під португальським прапором. Після смерті він залишив морські карти, щоденники та інші документи, що перейшли у спадок Колумбу. За ними мандрівник продовжив вивчати географію, одночасно опрацьовуючи праці Енея Сільвіо Пікколліні, Пера д'Айї та Марко Поло.

Христофор Колумб узяв участь у так званій північній експедиції, маршрут якої пролягав через Британські острови та Ісландію. Імовірно, саме там мореплавець почув скандинавські саги та перекази про вікінгів, Еріка Рудого і Лейфа Еріксона, які досягли берегів „Великої землі“, перепливши Атлантичний океан.

Маршрут, який дозволяв дістатися Індії західним шляхом, Колумб склав ще 1475 року. Він представив свій амбітний план генуезьким купцям, однак підтримки не отримав.

Через кілька років, у 1483 році, Христофор звернувся з аналогічною пропозицією до португальського короля Жуана II. Король скликав раду вчених, яка розглянула проєкт генуезця і визнала його розрахунки помилковими. Засмучений, але не зневірившись Колумб залишив Португалію та перебрався до Кастилії.

У 1485 році мореплавець попросив аудієнції в іспанських монархів — Фердинанда II Арагонського та Ізабелли I Кастильської. Подружжя прихильно прийняло його, вислухало розповідь про багатства Індії та, як і португальський король, доручило вченим розглянути проєкт. Комісія не підтримала мореплавця, оскільки можливість західного шляху передбачала кулястість Землі, що суперечило поширеним церковним уявленням того часу. Колумба ледь не оголосили еретиком, однак король і королева вирішили відкласти остаточне рішення до завершення війни з маврами.

Колумбом рухала не лише жага відкриттів, а й прагнення здобути багатство. Ретельно приховуючи подробиці запланованої подорожі, він надіслав листи англійському та французькому монархам. Карл і Генріх не відповіли на його звернення, будучи надто зайнятими внутрішньою політикою. Натомість португальський король запросив мореплавця продовжити обговорення експедиції.

Коли Христофор повідомив про це в Іспанії, Фердинанд та Ізабелла погодилися спорядити ескадру для пошуку західного шляху до Індії, хоча виснажена війнами іспанська скарбниця не мала достатніх коштів для такого заходу. Монархи пообіцяли Колумбу дворянський титул, звання адмірала та віцекороля всіх земель, які він відкріє.

Гроші на експедицію довелося позичати в андалузьких банкірів і купців. Серед тих, хто підтримав проєкт, були впливові конверсос — Луїс де Сантанхель, міністр фінансів і скарбник короля Фердинанда II, та Габріель Санчес, а також видатний єврейський мислитель і коментатор ТаНаХу Іцхак Абарбанель.

Якщо вірити біографам Христофора Колумба, першим із яких був його власний син, мореплавець був одружений двічі. Перший шлюб із Феліпою Моніш був офіційним. У подружжя народився син Дієго. У 1488 році в Колумба народився другий син — Фернандо, від зв'язку з Беатріс Енрікес де Арана.

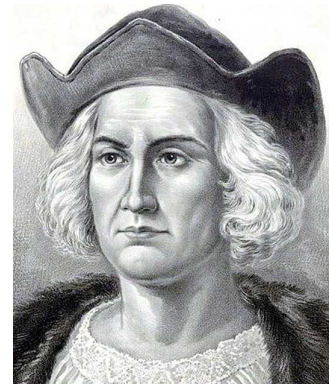
Мореплавець однаково дбав про обох синів, а молодшого навіть узяв із собою в експедицію, коли тому виповнилося тринадцять років. Саме Фернандо став першим біографом свого знаменитого батька.

Згодом обидва сини Колумба стали впливовими людьми та обіймали високі посади. Дієго був четвертим віцекоролем Нової Іспанії та адміралом Індії, а його нащадки отримали титули маркізів Ямайки та герцогів Верагуа.

Фернандо Колумб, який став письменником і вченим, користувався прихильністю іспанського імператора, мешкав у мармуровому палаці та мав річний дохід до 200 тисяч франків. Ці титули та статки дісталися нащадкам Колумба як визнання його заслуг перед іспанською короною.

Після відкриття Америки з останньої експедиції Колумб повернувся до Іспанії смертельно хворим та передчасно постарілою людиною. У 1506 році першовідкривач Нового Світу помер у бідності в невеликому будинку у місті Вальядолід. Усі свої заощадження він витратив на погашення боргів перед учасниками останньої експедиції.

Аналізуючи походження Колумба, дослідники Хосе Еруго, Отеро Санчес та Ніколас Діас Перес дійшли висновку, що Колумб насправ-

ідиш для німецької.

Ще однією цікавою деталлю є незвичні знаки у верхньому лівому куті листів Колумба до сина. Це єврейські літери „бет“ і „гей“ — скорочення слів „бе-езрат га-Шем“ („з Б-жою допомогою“) івритом. Євреї, які дотримуються традиції, використовують цю аббревіатуру в листуванні й сьогодні. Показово, що в листах до короля та королеви таких позначок немає.

Не менш цікавим є й заповіт Колумба. Десяту частину свого майна він заповів бідним і заснував фонд для забезпечення приданими бідних наречених. Це дуже нагадує традиційні форми єврейської благодійності. Крім того, він розпорядився передати певну суму одному єврею, який мешкав біля воріт лісабонського гетто.

Особиста печатка Колумба являла собою переплетення літер і рисок — символ, який часто використовувався на єврейських надгробках в Іспанії. Перед смертю мореплавця наказав своїм синам і нададі використувати цей знак як родинну печатку.

На думку британського історика Сесіла Рот, автора книги „Історія марранів“, цей символ міг бути зрозумілим лише посвяченим, заміною молитви Кадіш — традиційної єврейської поминальної молитви. Можливо, це була завуальована вказівка синам читати Кадіш за батьком після його смерті.

У своїй книзі „Паруси надії“ Симон Візенталь висунув припущення, що справжньою метою подорожі Колумба був відкриття нових земель, де євреї могли б знайти притулок від переслідувань. Інші дослідники вважають, що Колумб прагнув знайти короткий шлях до Індії, щоб отримати золото для організації нового Хрестового походу, відвоювання Святої Землі та відновлення Храму.

Існує також версія, що Колумб сподівався знайти десять загублених колін Ізраїлю. Недарма до складу експедиції він узяв перекладача, який володів івритом.

Ще один цікавий факт: спочатку відплиття експедиції було призначене на 2 серпня 1492 року. Однак того року ця дата збіглася з дев'ятим днем місяця Ав — днем національної жалоби єврейського народу. Жоден побожний єврей не наважиться б вирушити в небезпечну подорож у такий день. Чи випадково, що Колумб переніс відплиття на 3 серпня — наступний день після того, як євреям Іспанії було наказано залишити країну?

При поверхневому знайомстві з історією складається враження, що Христофор Колумб був лише мореплавцем, який вирушив шукати морський шлях до Індії та випадково відкрив новий континент. Однак коли ми дізнаємося більше про його життя, перед нами постає набагато складніша й загадковіша постать.

Чи був Колумб таємним євреєм — питання, яке й досі залишається предметом наукових дискусій. Проте беззаперечно є те, що його життя та діяльність були тісно пов'язані з драматичними подіями епохи, коли тисячі євреїв Іспанії шукали шлях до свободи та безпеки. Саме тому історія Колумба продовжує викликати інтерес не лише як історія великого мореплавця, а й як одна з найцікавіших загадок єврейської історії.

Барбара Пенн.

Знаменитий мореплавець, який здійснив першу в історії навколосвітню подорож, унаслідок якої було практично доведено кулястість Землі, теоретично обґрунтовану ще давньогрецькими вченими.

Магеллан спланував і очолив експедицію до Ост-Індії у 1519–1522 роках. Під час цієї експедиції він відкрив Магелланову протоку, що дозволило його флоту, який складався з п'яти кораблів, пройти з Атлантичного океану до Тихого океану та здійснити перше європейське плавання до Азії через Тихий океан.

Фернан Магеллан

Проте Магеллану не судилося завершити навколосвітню подорож. 27 квітня 1521 року він загинув від рук місцевих жителів на Філіппінах, а його команда під керівництвом Хуана Себастьяна Елькано завершила подорож навколо світу та повернулася до Іспанії у вересні 1522 року.

До сьогодні дві країни — Іспанія та Португалія — сперечаються за право називати Магеллана „своїм“ мореплавцем.

Португальці вважають Магеллана своїм співвітчизником, оскільки він народився в містечку Саброза на півночі Португалії.

Іспанці ж називають його своїм, адже свій головний задум він реалізував, перебуваючи на службі іспанської корони.

Річ у тім, що 1516 року Магеллан розробив проєкт плавання до Молуккських островів (сучасна Індонезія), де вирощувалися надзвичайно

цінні прянощі та спеції. Португальський король Мануел I визнав цей проєкт занадто ризикованим і відмовився його фінансувати.

Тоді, у 1517 році, Магеллан вирушив до Іспанії та запропонував свій проєкт молодому іспанському королю Карлу V. Король зацікавився можливістю отримати прибутки від торгівлі заморськими спеціями та призначив Магеллана командувачем майбутньої флотилії.

20 вересня 1519 року флотилія Магеллана, що складалася з п'яти кораблів, вирушила в дорогу з порту Санлукар-де-Баррамеда, розташованого в гирлі річки Гвадалквівір неподалік від Севільї.

Португальців та іспанців певною мірою „примирив“ відомий американський письменник та історик Лоуренс Бергрін, який у своїй монографії „За краєм світу: жахливі навколосвітня подорож

Магеллана“ (2003) навіть аргументи на користь версії, що Магеллан, народжений у Португалії, був євреєм, який прийняв християнство. Щоправда, як іспанські, так і португальські історики ставляться до цих тверджень досить скептично.

Справді, дехто вважає, що після численних припущень про можливе єврейське походження Христофора Колумба подібні версії почали з'являтися й щодо Магеллана.

І ще один цікавий факт. Після загибелі Магеллана експедицію очолив його помічник Хуан Себастьян Елькано, уродженець Країни Басків, де в минулому існувала значна єврейська громада.

Також звертає на себе увагу схожість прізвища „Елькано“ з єврейським ім'ям Елкана (יְהוֹאֵלְכָן), яке неодноразово зустрічається в ТаНаХу й традиційно перекладається як „Б-г створив“ або „Б-г придбав“. Втім, така мовна схожість сама по собі не є доказом єврейського походження мореплавця, хоча й залишається предметом зацікавлення окремих дослідників та любителів історії.

Тут ми всі євреї

Нацистський офіцер притиснув ствол пістолета просто до чола американського солдата й висунув жахливий ультиматум: „Накажи солдатам-євреям вийти зі строю, або я застрелю тебе просто зараз“.

Те, що сталося потім у цьому замерзлому таборі для військовополонених, назавжди увійшло в історію. Проте людина, яка подивилася смерті в очі, зберігала що таємницю до кінця свого життя.

Був січень 1945 року. Люта зима Другої світової війни досягла свого апогею. У стінах Шталягу IX-A — сумнозвісного німецького табору для військовополонених поблизу Цігенгайна — за колючим дротом перебували тисячі американських солдатів. Серед них був майстер-сержант Редді Едмондс, двадцятип'ятирічний уродженець міста Ноксвілл, штат Теннессі. Як старший за званням серед сержантського складу свого підрозділу, Едмондс відповідав за життя 1 275 військовополонених.

Одного дня командант табору, фанатичний нацистський майор Зігманн, віддав страшний наказ. Він розпорядився, щоб наступного ранку під час переключки всі американські військовополонені єврейського походження вийшли зі строю. Усі чудово розуміли, що це означає. Відокремлення єврейських солдатів було першим кроком до їхнього відправлення в табори смерті.

У темних, промерзлих бараках почалася паніка. Деякі єврейські солдати навіть замислювалися над тим, щоб добровільно вийти вперед і вберегти своїх товаришів-християн від гніву нацистів. Але Едмондс не дозволив цьому статися. Він подивився на своїх людей і віддав чіткий, недвозначний наказ:

— Завтра вперед вийдуть усі! Усі без винятку!

Наступного ранку земля кривав товстий шар снігу. Майор Зігманн вийшов на плац, очікуючи побачити невелику групу єврейських солдатів, які стояли б окремо від інших. Але він буквально замер на місці. Усі 1 275 американських військовополонених одночасно зробили крок уперед і вишикувалися єдиним строєм.

Зігманн почервонів від люті й стрімко підійшов до Едмондса.

— Вони не можуть бути всі євреями! — закричав він.

Едмондс залишився нерухомим, подивився на нациста просто в очі й відповів: „Тут ми всі євреї“.

Розлючений Зігманн вихопив свій „люгер“ і приставив його до чола Едмондса. Напруга була нестерпною. Сотні людей затамували подих, очікуючи пострілу. Але Едмондс навіть не кліпнув.

— Згідно з Женевською конвенцією, ми зобов'язані повідомити лише своє ім'я, звання та особистий номер, — спокійно й твердо сказав він. — Якщо ви застрелите мене, вам доведеться застрелити нас усіх. А коли війна закінчиться, вас судитимуть як воєнного злочинця.

Едмондс розумів, що німецька армія вже перебуває на межі поразки й що союзники стрімко наступають. Зігманн також це розумів. Нацистський командир подивився на стіну людей, які стояли єдиним фронтом, усвідомив, що не зможе зламати їхній дух, і повільно опустив зброю. Потім він розвернувся й пішов, не сказавши більше жодного слова. Завдяки цьому акту мужності та непокорі близько двохсот американських солдатів єврейського походження unikнули загибелі та пережили Голокост.

Після війни Едмондс повернувся до Теннессі, одружився зі своєю коханою та створив сім'ю. Він ніколи не вихвалявся своїм вчинком, не шукав нагород і навіть не розповідав власним дітям про те, що сталося. Для нього захист своїх людей був просто виконанням обов'язку.

Через десятиліття після його смерті у 1985 році син Едмондса дізнався правду, поспілкувавшись із солдатами, які вихили. У 2015 році Редді Едмондс був офіційно удостоєний звання Проведник народів світу — найвищої відзнаки, яку держава Ізраїль присуджує неєвреям, які ризикували власним життям заради порятунку євреїв під час Голокосту. Він залишається єдиним американським військовослужбовцем, який отримав це визнання. Справжній героїзм не шукає оплесків, а любов завжди виявляється сильнішою за ненависть. Стоячи разом на засніженому плацу, ці солдати довели: коли люди відмовляються залишати одне одного в біді, звичайні люди здатні стати по-справжньому непереможними.

4K Project

Ханаан на Дніпрі: забута історія давньоруських євреїв

Коли йдеться про історію євреїв на українських землях, зазвичай згадують ашкеназім, які почали масово селитися тут у пізньому середньовіччі. Проте мало хто знає, що задовго до їхньої появи на Русі існувала особлива єврейська спільнота – кнааніти, або давньоруські євреї. Свою назву вони отримали завдяки тому, що в середньовічних єврейських джерелах Київську Русь часто називали Ханааном. Дослідники припускають, що цей біблійний топонім було перенесено на східноєвропейські землі через певні історичні та культурні асоціації. Якою мовою розмовляли кнааніти, наскільки вони були інтегровані у слов'янське середовище, коли їх поглинула ашкеназька цивілізація – про все це ми говоримо з науковим співробітником Тель-Авівського університету, істориком та сходознавцем, запрошеним лектором магістерської програми з юдаїки Києво-Могилянської академії Костянтином Бондарем.

– Костянтин, насамперед, чому саме кнааніти? Яке відношення має Ханаан до наших широт?

– Річ у тім, що Київську Русь у середньовічних єврейських джерелах називали Ханааном, проєктуючи біблійний топонім на сучасні їм географічні реалії. Імовірно, маємо справу з логічним перенесенням: так само як жителі давнього Ханаану продавали своїх людей у рабство, так і жителі Русі, за твердженням єврейських мудреців, не перебували работоргівлею. Втім, це далеко не вичерпне пояснення, а лише одна з можливих версій.

– Яким було походження цих євреїв? Звідки вони прийшли на Київську Русь?

– До середини XX ст. домінувала версія про їхнє західноєвропейське походження. Сьогодні переважає візантійська гіпотеза, згідно з якою саме з Візантії ці євреї через Балкани та Крим потрапили на територію сучасної України. Поступово вони просувалися на північ, віддаючи перевагу великим містам, розташованим переважно у Верхньому Подніпров'ї – Києву, Чернігову, Володимирі (мається на увазі Володимир-Волинський).

Власне, і перша письмова згадка про Київ міститься у так званому Київському листі X ст. – рекомендаційному листі, виданому Якову бен Хануці єврейською громадою міста. Так само добре відомим фактом є існування Ж@дівських воріт у районі сучасної Львівської площі.

Єврейський мандрівник Беньямін із Тудели, який відвідав Київ у 1173 р., назвав його „великим містом“. Приваблювала переселенців і відносно толерантна політика галицько-волинських князів щодо євреїв.

– Наскільки кнааніти відчували свою окрему ідентичність, подібно до того, як сьогодні її відчують єменські, грузинські чи бухарські євреї?

– Реконструювати особливості їхньої самосвідомості досить складно. Ми не знаємо, який одяг вони носили, як був організований їхній побут. Єдине, про що можна судити з більшою чи меншою достовірністю, – це мова.

У повсякденному житті ці євреї розмовляли давньоруською мовою, і саме вона об'єднувала їх як громаду. Крім того, вони часто давали дітям слов'янські імена, які згодом увійшли до ашкеназької традиції. Наприклад, такі імена, як Бейла, Чарна, Злата, мають слов'янське походження, як і відповідні прізвища – Чернін, Бейлін, Златін.

Зберігся лист XI ст. з єврейської громади Салонік, у якому йдеться про гостя з країни Русь, який не знає ані священної мови (тобто іврит), ані грецької, ані арабської, оскільки в його країні „розмовляють лише по-ханаанськи“.

У хозарсько-єврейському листуванні згадується країна НЕМЄЦ – винятково слов'янська назва німецьких земель. Ніде більше Німеччину так не називали.

– Чи збереглися відомості про соціальний статус слов'янських євреїв та їхні заняття?

– Євреї Київської Русі, ймовірно, були вільними людьми й займалися торгівлею, зокрема предметами розкоші, тканинами та прянощами. Про їхню торговельну активність свідчать Київський лист і галахічне листування, де згадується країна Русія.

Імовірно, серед євреїв були й лихварі, чії будинки постраждали під час повстання киян 1113 р.

– Чи були місцеві юдеї інтегровані у слов'янське середовище? І як це середовище їх сприймало?

– Для простолюдних євреїв однозначно залишалися чужинцями, будь-який контакт із якими міг бути як небезпечним, так і принести несподівану удачу. Євреї набували загальних рис чогось магічного й незрозумілого, асоціювалися з амулетами, здатністю зцілювати або, навпаки, наводити порчу – це характерна риса народної культури.

З євреями у давніх слов'ян були пов'язані інколи дуже дивні повір'я, легенди та прикмети. Наприклад, відмову євреїв від уживання свинини пояснювали тим, що Ісус нібито перетворив єврейську жінку на свиню, а тому юдеї не їдять „своїх“.

Наявність мезузи на дверях єврейських будинків пояснювали ще оригінальніше. За повір'ям, після зради Ісуса євреї святкували свою перемогу, зібрали всі прикраси й переплавили їх у золотий символ, схожий на поліно. Зменшену копію цього „поліна“ нібито прибивали до дверей кожного єврейського дому. Цікаве пересмислення історії Золотого тельця, чи не так?

Звісно, існувало й безліч прикмет. Доброю прикметою вважалося зустріти єврея в перший день нового року, а поганю – побачити його на початку польових робіт, адже тоді, мовляв, урожай не зійде.

Не можна було починати жодної справи в єврейське свято – усе неодмінно закінчиться невдачею. Самі ж єврейські свята вважалися небезпечними для християн: у такі дні краще було молитися й не виходити без потреби на вулицю.

– Але все це характерно для народної культури. А чи не було іншим ставлення книжників, які часто володіли давньоєврейською мовою?

– Безумовно, вони усвідомлювали спадковий зв'язок між християнством та юдаїзмом. Вони розуміли, що християнська літургія, атмосфера свят, сама ідея святості часу, характерна для єврейського світогляду, прийшли саме з юдаїзму.

Деякі дослідники ідеалізують ці взаємини, називаючи їх дружніми, хоча це очевидне перебільшення. Часто відкрито до діалогу атмосферу доби Київської Русі часів Ярослава Мудрого порівнюють із атмосферою ренесансної Польщі.

Водночас православна церква, безумовно, вбачала ідеал у хрещенні євреїв. Більше того, книжники того часу вважали, що оскільки в християнстві, на їхню думку, немає нічого такого, що суперечило б юдаїзму, євреї цілком можуть погодитися змінити віру, після чого настане загальна благодать.

– Але до прямого діалогу, подібного до того, який існував між учнями Раші та абатством святого Віктора в Парижі, справа не дійшла?

– Про це нам нічого не відомо. Якщо, звісно, не вважати діалогом релігійні диспути, які вів з юдеями Феодосій Печерський, відвідуючи вночі єврейський квартал Києва.

– Чому саме вночі?

– Тому що, докоряючи євреям за відступництво від істини, Феодосій сподівався, що вони його... уб'ють. Пощади заради Христа для багатьох християн було великою цінністю, адже лише через страждання можна було досягти посмертного блаженства. Втім, далі богословських суперечок справа не пішла – „відступні юдеї“ так і не позбавили життя одного із засновників Києво-Печерської лаври.

– Чи зафіксовані погроми або інші антиєврейські виступи в Київській Русі?

– З „Повісті минулих літ“ відомо лише про повстання 1113 р., коли після запровадження соляного податку було розгромлено двір Путяті, двори сотських та єврейський квартал. Причини заворушень могли бути як політичними – євреї були близькими до Святополка, тоді як повстанці орієнтувалися на Володимира Мономаха, – так і суто економічними. Щоправда, відомий історик Володимир Петрухін вважає, що єврейський погром став наслідком релігійного наклепу, зокрема легенди про Євстратія Постника, який нібито був убитий євреем-работоргівцем через відмову прийняти юдаїзм.

– Чи зберегла історія імена тодішніх єврейських законотворців на слов'янських землях?

– Так, і більшість із них навчалася у відомих єшивах Західної Європи. Рабі Моше бен Яков із Києва (XII ст.) був учнем онука Раші – рабеїну Тама – та листувався з багдадським гаоном Шмуелем бен Алі га-Леві. Рабі Іче з Чернігова навчався у Студи га-Хасида з Регенсбурга, Іцхак Руський – у Вормсі, а Ашер бен Синаї із Русі – у Толедо.

Втім, загалом релігійних авторитетів тут було небагато. Нездарма рабі Студа га-Хасид та рабі Елієзер із Вормса нарікали у листуванні, що „в багатьох громадах Польщі, Русі та Угорщини, де немає власних учених людей, наймають хоч трохи освіченої людини, яка стає водночас кантором, наставником і вчителем для дітей“.

– Відомо про численні середньовічні переклади єврейських текстів слов'янськими мовами. Для кого вони створювалися – для малоосвічених євреїв чи для новокошишного слов'янського населення?

– Це одне з ключових питань юдеоєвристики, і відповіді на нього різняться. Одні дослідники вважають, що переклади виконувалися християнськими книжниками для глибокого ознайомлення з біблійною спадщиною, подібно до того, як це пізніше робили протестанти. Інші переконані, що переклади створювалися євреями для євреїв.

Компромісна точка зору допускає співпрацю єврейських і християнських книжників. Таким чином євреї давали можливість менш освіченим одновітрян читати священні тексти рідною мовою, а неєвреям демонстрували, що юдаїзм – не застаріла традиція, а живе й актуальне вчення. Існує також припущення, що євреї виступали посередниками й тлумачами при перекладах, замовлених християнами для християн. Подібно до того, як у Західній Європі араби, переклавши грецьких авторів латинською мовою, зробили античну спадщину доступною для християнського читача, так і на Русі євреї передавали місцевим читачам старозавітну традицію через слов'янські переклади.

– На яку саме мову перекладалися ці тексти і наскільки вони редагувалися?

– Існує цілий пласт перекладів нормативного церковнослов'янською мовою. Наприклад, переклад Сувою Естер, виконаний у XII столітті. Подібна ситуація і з руським перекладом П'ятикнижжя, яке було поділене на уривки відповідно до тижневих розділів Торі, призначених для читання в синагозі. До цього ж кола текстів належить цикл оповідань про царя Шломо, яким я займався. Сюди ж можна віднести й „Йосиппон“ – єврейську хроніку від Адама до взяття Єрусалима Титом, укладену в X ст. Уривки з цієї книги літописець включив до „Повісті минулих літ“. Згодом норми церковнослов'янської граматики майже зникають, і в перекладах проникають

десятки слів із розмовної української, руської та польської мов.

Що стосується редакторської роботи, то зафіксовано чимало випадків свідомої адаптації тексту. Наприклад, під час перекладу написаних арабською мовою „Термінів логіки“ молодого Маймоніда перекладач послідовно замінював усі топоніми на більш зрозумілі для місцевого читача. Коли в оригіналі пояснювалося, що людина не може одночасно перебувати у двох місцях, наводився приклад міст Безьє та Монпельє. У перекладі ж вони перетворилися на Єрусалим і Рим. В іншому місці йшлося про те, що слово „кохав“ („зірка“ – ред.) є назвою конкретної планети і водночас загальною назвою всіх планет. У давньоруському перекладі ця думка була передана як твердження: „Ізраїль“ – це ім'я кожного з нас окремо і водночас усіх нас разом. Так перекладач робив єврейський контекст зрозумілішим для слов'янського читача.

– Чи простежується взаємний вплив іврит та розмовних слов'янських мов? Відомо ж, що рабі Іче з Чернігова згадував: на Русі статеви стосунки називають словом „йебум“, відзначаючи його схожість із терміном „ібум“ – левіратний шлюб у юдаїзмі.

– Спроб пояснити походження ненормативної слов'янської лексики через іврейські терміни було дуже багато, але навряд чи вони мають спільне походження.

На мою думку, йдеться про простий звуковий збіг. Рабі Іче почув знайоме слово в руській мові й повідомив своїм учням, що воно використовується там в іншому значенні.

Водночас для пояснення незрозумілих понять єврейські коментатори іноді використовували місцеву лексику. Навіть у коментарях Раші можна знайти кілька слов'янських слів – наприклад, „лерина“, „мак“ та інші, хоча старофранцузьких слів у його працях значно більше.

– Кілька слів про київську кабалістичну школу та її можливий вплив на виникнення єресі ж@довствуючих.

– Насамперед варто зазначити, що в XV ст., на відміну від раннього середньовіччя, Київ уже був одним із найважливіших центрів єврейської вченості у Великому князівстві Литовському.

Йдеться передусім про діяльність рабі Моше га-Голи – „Світла випання“, видатного діяча єврейського світу свого часу. Останні дослідження, зокрема праці Михайла Шнейдера, пов'язують це ім'я з рухом ж@довствуючих через емісара київської кабалістичної школи Схарію. Вважається, що ця єресь виникла в Новгороді 1471 р., коли місто відвідав київський князь Михайло Олелькович. Його супроводжував Схарія, який зацікавив юдаїзмом двох місцевих священників – Олексія та Дениса.

– При тому, що прозелітизм у єврейській традиції завжди не заохочується?

– Це поширена думка, однак рабі Моше га-Гола вважав прозелітизм необхідною умовою приходу Машіаха. Він ставив герів – тих, хто прийняв юдаїзм, – вище за етнічних євреїв. На його думку, сам факт прийняття юдаїзму мав принести у світ виправлення (тікун), яке підготує прихід Визволення. Крім того, рабі Моше вважав, що саме правитель східної держави – тобто Московського князівства, куди згодом поширився рух ж@довствуючих, – здатен повернути євреям Ерец-Ізраїль, а тому саме на нього слід впливати. Цар Іван III навіть запросив Олексія та Дениса до Москви для служби в Успенському та Архангельському соборах Кремля. Проте вже до XVI ст. цей рух був майже повністю викоренений.

– Коли цивілізація кнаанітів занепала й остаточно була поглинута ашкеназами?

– Відлуння цього явища можна простежити ще у XVII ст. У текстах ашкеназьких ктубот (шлюбні контракти – ред.) того часу подекуди трапляються слов'янські мовні конструкції. А характерні для кнаанітів імена зустрічаються навіть у XIX ст. Здавалося б, важко знайти більш слов'янське ім'я, ніж Богдан. Проте науковий редактор „Короткої єврейської енциклопедії“ Абрам Торпусман, який ґрунтовно досліджував це питання, стверджував, що воно було поширене насамперед серед євреїв-кнаанітів і є калішкою єврейського імені Йонатан. Судячи зі збережених записів єврейських імен XVI–XVII ст., хлопчиків на ім'я Богдан серед євреїв було чимало. Можна, звісно, згадати численні слов'янські імена, проте в самосвідомості ашкеназім цей давньоруський корінь уже не простежується. Нечисленні кнааніти розчинилися в морі ашкеназької ідентичності.

Єврейський квартал у Києві розташовувався на північно-західній околиці „міста Ярослава“ – у районі сучасної Львівської площі. Так звані Ж@дівські ворота, які згадуються в давньоруському літописі від 1151 р., з'єднували князівський Київ із Копиревим кінцем.

Давньоруське слово „кінець“ часто означало місце проживання окремої громади. Копирів кінець мав власну систему оборонних споруд і частково охоплював територію сучасного перехрестя вулиць Січових Стрільців, Кудрявської, Обсерваторної, Смирнова-Ласточкіна, Несторівського та Киянівського провулків. Упродовж тривалого часу він був головним єврейським районом Києва. Західна та південна частини Копиревого кінця називалися Ж@дове.

У першій половині XI ст., внаслідок масштабної будівельної діяльності Ярослава Мудрого, територія єврейського кварталу значно скоротилася. Починаючи з кінця XI ст., його землі поступово забудувалися православними церквами та монастирями.

Бесіду вів Михайло Гольд.

 <p>Проект „ТУРБОТА ПОКОЛІНЬ – ХЭСЭД ДОРОТ“ було створено та працює за підтримкою „Джойнт“ (JDC) – провідною єврейською міжнародною гуманітарною організацією, яка понад 30-ти років допомагає нужденним євреям і розвиває єврейське життя у країнах колишнього Радянського Союзу. Детальну інформацію про JDC ви знайдете на сайті: www.JDC.org</p>	 <p>благодійна допомога ЧОБЄФ „Хесед Лорот“</p>	 <p>Ціцка ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“.</p>	 <p>Сайт ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“.</p>	 <p>Сторінка ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“ в мережі Фейсбук</p>
 <p>Соціальні послуги для підопічних (жертв нацизму) ЧОБЄФ „Хесед Дорот“ надаються за підтримки гранту від „Конференції з матеріальних претензій єврейського населення до уряду Німеччини“.</p>	<p>Газета „Інейнем-Разом“. Засновник – Черкаський обласний благодійний єврейський фонд „Турбота покоління – Хесед Дорот“.</p> <p>ідентифікатор медіа – R30-03581. Адреса редакції: 18010, Черкаси, вул. Б.Хмельницького, 66. ☎ (0472)37-70-79; 54-41-48; 54-43-11. e-mail: ineinem20@gmail.com http://hesed-dorot.c.k.ua Надруковано в друкарні м. Чернобай. Наклад 800 прим. Підписний індекс 90781. Розповсюджується безкоштовно.</p>	<p>Наші спонсори: Єврейська Федерація Великий МетроВест Нью-Джерсі та Міжнародна громадська організація Центр „Джойнт“.</p> <p>Будь ласка, поведіться з цим виданням шанобливо — у ньому наведені слова Торі.</p>		